

*Біленко Юрій**

ДИНАМІЧНІ ЕФЕКТИ СТВОРЕННЯ ЗОНИ ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

Ключові слова: економічне зростання, експортно-імпорتنі операції, ЄС, регресійний аналіз, Україна

Відкритість та лібералізація економіки стимулюють ефективне розміщення ресурсів на основі порівняльної переваги, дозволяє активно розповсюджувати між країнами світу знання та технологічний прогрес, а також посилювати конкуренцію на внутрішніх та міжнародних ринках. Стандартні теорії торгівлі інтерпретують вигоди від міжнародної торгівлі, як рух у напрямку верхньої межі виробничих можливостей. Сучасні теорії економічного зростання доповнюють цей процес зростаючим ефектом масштабу.

Вацьярґ Р. Уелш К. провели дослідження динамічних наслідків епізодів лібералізації зовнішньої торгівлі за майже 50-річний період з 1950р. по 2000р. свідчать, що в країнах, які лібералізували свій торговий режим спостерігались темпи економічного зростання більші на 1,5 процентні пункти вищі, ніж до лібералізації, а темпи зростання інвестицій були на 1,5 – 2 процентних пункти вищі.[1, р.222] Канал нагромадження фізичного капіталу- основний для інтенсифікації економічного зростання.

Сучасна стратегічна одно векторна політика уряду на вступ до Європейського Союзу вимагає дієвої політики, щодо зміни товарної структури, як експортних потоків, так і радикальних змін у виробничій структурі української економіки і наближення до певних стандартів розвинутих держав. Очікування, що останнє розширення ЄС найбільше вплине на торговельні відносини України з учасниками співтовариства. виправдалось тільки у короткостроковому періоді. Збільшення експорту спостерігається, в основному на азійських ринках, а останнім часом на російському ринку.

Останнє розширення ЄС найбільше вплинуло на торговельні відносини України з учасниками співтовариства. Насамперед очікування, що після розширення ЄС займе перше місце як ринок збуту українських товарів і друге - як джерело імпорту виправдалось не в повній мірі.

В торгівлі України з країнами ЄС спостерігається негативна тенденція - висока концентрація торговельних потоків і послуг на обмеженій кількості партнерів - Великої Британії, Німеччини, Італії [2, с.3-5]. Суб'єкти національної економічної політики повинні максимально вигідно використовувати додаткові можливості. Угода про асоціацію між Україною і ЄС дає можливість очікувати нового економічного і правового наповнення змісту взаємного співробітництва,

Починаючи з 2005 року частка країн ЄС в експорті українських товарів почала зменшуватись, і з першого місця ЄС перемістилось в 2010 році на третю сходинку після країн СНД та Азії. Прорив у 2003-2004 році на ринки Європейського Союзу пояснюється сприятливою світовою кон'юнктурою для основних товарних груп українського експорту (підвищення світових цін на метал та продукти нафтопереробки, які складають більше 40% в українському експорті до ЄС), а також появою в ЄС традиційних торгових партнерів -

* Львівський національний університет імені Івана Франка

постсоціалістичних країн Східної Європи. Імпорт з ЄС складається , в основному інвестиційних товарів (десь третина від загального обсягу) та споживчих товарів, автомобілів.

Імпорт з ЄС в Україні в в період з 2000 по 2008 рік розвивався досить динамічно, майже семикратне зростання у порівнянні з експортом, який зріс за аналогічний період тільки в 4,5 рази. Таким чином , негативне сальдо у торгівлі України з ЄС за цей період зросло зі 120 млн доларів США до 11 млрд. доларів США. Позитивним у цьому процесі є те , що частка машин та устаткування в загальному імпорті зросла з 30,9% до 46,1% , що дало можливість підвищити якість виробничої структури.(див Табл. 1)

Таблиця 1.

Динаміка товарної структури експорту та імпорту України в країні ЄС(27) в 2002-2010 рр.

(в % до загального обсягу)

Найменування груп товарів	2002	2003	2004	2005	2006
<i>Продовольчі товари та сировина для їх виробництва</i>					
<i>Експорт</i>	11,9	7	6,9	8,8	10,3
<i>Імпорт</i>	7,1	7,9	6,7	7,8	7,3
<i>Мінеральні продукти</i>					
<i>Експорт</i>	25,3	28,7	24,2	26,6	19
<i>Імпорт</i>	2,6	3,9	4,3	2,2	3,9
<i>Продукція хімічної промисловості</i>					
<i>Експорт</i>	8,9	9,3	10,7	10	11,3
<i>Імпорт</i>	22,9	21,6	22,2	23,5	22,6
<i>Деревина та вироби з неї</i>					
<i>Експорт</i>	4,3	3,8	3,9	4,4	3,9
<i>Імпорт</i>	9,1	8,5	6,3	6,3	5,8
<i>Промислові вироби</i>					
<i>Експорт</i>	9,9	9,4	8,4	8,3	7,2
<i>Імпорт</i>	10,1	8,8	8,9	8	6,7
<i>Чорні й кольорові метали та вироби з них</i>					
<i>Експорт</i>	24,5	23,3	28,5	30,6	35,6
<i>Імпорт</i>	5,6	5,6	5,7	6,1	6,3
<i>Машини та устаткування, транспортні засоби, прилади</i>					
<i>Експорт</i>	11,4	15,3	14,4	8,1	8,5
<i>Імпорт</i>	37,6	39,5	41,9	42,4	44
<i>Різне</i>					
<i>Експорт</i>	3,8	3,2	3	3,2	4,2
<i>Імпорт</i>	5	4,1	4	3,6	3,5
<i>Всі товари (млн..дол.США)</i>					
<i>Експорт</i>	6376	8694	11009	10243	12091
<i>Імпорт</i>	5505	7865	9606	12194	16191

Джерело: Платіжний баланс та зовнішній борг України 2005,2007,2010.-Національний банк України

Аналіз товарної структури українського експорту в ЄС, що в ньому переважають капіталомісткі товари стандартної якості (продукція чорної металургії), частка промислових виробів за період 2000-2008 роки зменшилась в 1,5 рази, за те збільшилась частка експорту продовольчих товарів та сировини для їх виробництва майже в 2 рази до 13 %, тобто галузі , які використовують дефіцитні для України енергетичні ресурси (вітчизняне сільське господарство – найбільш енергомістке в Європі). Невисоку частку займають товари з високою місткістю людського капіталу.

В імпорті з ЄС зростає частка споживчих товарів, яка досягла піку в 2008 році, коли почалась валютно-фінансова криза, що ми й спостерігали і в кризу 1998 року, що свідчить, що вітчизняна структура виробництва споживчих товарів за міжкризовий період суттєво не змінилась. Це відрізняє економіку України від країн Центральної та Східної Європи, де споживчий імпорتنний бум закінчився в середині 90-х років, і почався період інтенсивних прямих іноземних інвестицій у створення нових товарів на споживчому ринку цих країн, що дало їм змогу тільки незначно девальвувати національну валюту.

Для порівняння ми проаналізували динаміку товарної структури експортно-імпортних операцій України з Росією, як найбільшим торговельним партнером. Хотілось би відзначити, що за період з 2002 року до кризового 2008 року надзвичайно динамічно зростав експорт в Росію, більше, ніж у 5 разів, а імпорт зріс тільки в 267 рази. Це, по суті дзеркальне відображення динаміки експортно-імпортних операцій України з Європейським Союзом, де зростання імпорту було більше, ніж в 5,5 рази і досягло майже 29 млрд. доларів США, однак експорт в ЄС в 2,9 рази. Щодо товарної структури українського імпорту з Росії, то цікаво відзначити V-подібну криву динаміку споживання мінеральних ресурсів (сира нафта та природний газ), яка досягла нижнього рівня в 2008 році -45,6% і досягла знову традиційно високого рівня в 2010 році- 67% (див Табл. 2). У формі параболи можна описати експорт в Росію основного експортного товару України – продукції чорної металургії. Але все ж найбільш динамічно зростала частка машин та устаткування, транспортних засобів в експорті України до Росії.

Таблиця 2.
Динаміка товарної структури експорту та імпорту України в Росію в 2002-2010 рр.
(в % до загального обсягу)

Найменування груп товарів	2002	2003	2004	2005	2006
<i>Продовольчі товари та сировина для їх виробництва</i>					
<i>Експорт</i>	20,1	22,2	19,2	18,5	10,3
<i>Імпорт</i>	2,2	4	2,5	3,5	3,5
<i>Мінеральні продукти</i>					
<i>Експорт</i>	1,3	1,2	1,9	4,1	1,5
<i>Імпорт</i>	65,5	64,7	64,3	57,9	51
<i>Продукція хімічної промисловості</i>					
<i>Експорт</i>	13,3	11,3	10,3	11,2	12,6
<i>Імпорт</i>	6,5	6,5	6,5	8,3	9,2
<i>Деревина та вироби з неї</i>					
<i>Експорт</i>	6,2	5,8	4,7	4,3	5,1
<i>Імпорт</i>	2,9	2,1	1,9	2,5	2,6
<i>Промислові вироби</i>					
<i>Експорт</i>	3,1	2,8	2,6	2,5	2,8
<i>Імпорт</i>	1,8	1,7	1,5	1,8	2,2
<i>Чорні й кольорові метали та вироби з них</i>					
<i>Експорт</i>	19	24,9	27,5	28,1	31,9
<i>Імпорт</i>	6	6,4	7,1	9,1	11,1
<i>Машини та устаткування, транспортні засоби, прилади</i>					
<i>Експорт</i>	34,6	29,9	31,9	29,9	34,1
<i>Імпорт</i>	14,5	14,1	15,4	15,8	19,3
<i>Різне</i>					
<i>Експорт</i>	2,4	1,9	2	1,4	1,8
<i>Імпорт</i>	0,5	0,4	0,6	1,1	1,2
<i>Всі товари (млн. дол. США)</i>					
<i>Експорт</i>	3189	4311	5889	7496	8651
<i>Імпорт</i>	6317	8646	11812	12843	13787

Джерело: Платіжний баланс та зовнішній борг України 2005,2007,2010.- Національний банк України

Ми детально зупинились на аналізі динаміки експортно-імпортних операцій України з ЄС та Росією – двох найбільших торговельних партнерів, товарооборот з якими складає більше 75% від загального обсягу, щоб краще зрозуміти дилему вибору між зоною вільної торгівлі з Європейським Союзом та Митним союзом з Росією.

Професор Шнирков О. таким чином визначає можливі наслідки лібералізації по двох напрямках: зокрема, внаслідок створення як ЗВТ, так і ЗВТ+, особливо у короткостроковій перспективі, відбудеться консервація сировинного характеру експорту з України в ЄС. Ця тенденція ще більше посилиться, беручи до уваги той факт, що ЄС наполягає на скасуванні всіх експортних мит на українську сировинну продукцію (насіння соняшнику, металобрухт, шкіра тощо). Входження України до Митного союзу гарантує отримання значного економічного ефекту в короткотерміновій перспективі за рахунок більш низьких цін на енергоносії, створення ЗВТ із ЄС створює передумови та можливість виникнення значно більших економічних ефектів від модернізації української економіки у середньо- та довгостроковій перспективах. Реалізація економічних ефектів від ЗВТ із ЄС залежить від здатності української економіки (виробників, споживачів, уряду) адаптуватися до нових умов конкуренції на міжнародних ринках [3, с. 8-9].

Дж. Сакс та А. Уорнер розвинули модель спеціалізації на добувних галузях пов'язаних з природними ресурсами, які обмежують рух країни у напрямку технологічного прогресу, що в свою чергу обмежує перспективи довгострокового економічного зростання. Використання природних ресурсів дає можливість отримати швидку вигоду, яка привласнюється певними групами суспільства [4, р.1-118].

Відкритість української економіки зумовлює розгляд зовнішнього сектору як вирішального фактора в економічному зростанні держави. В нашому дослідженні ми проаналізували вплив експортно-імпортних операцій ЄС та Росії (які складають майже дві третини зовнішньої торгівлі товарами) з Україною на її економічне зростання. Економетричне дослідження охопило період з 2002 по 2011 рік, ми використовували квартальні дані, і в якому ми використовували множинний регресійний аналіз на основі методу найменших квадратів. Перед процесом обчислення ми провели процедуру згладжування величин наших змінних, щоб уникнути сезонності і досягнути стаціонарності часових рядів. Валовий внутрішній продукт України ми обчислювали в номінальних доларах США, але в постійних цінах 2007 року. Взявши логарифми рівнів ВВП та відповідно експорту та імпорту України до ЄС та Росії на ми визначили, що рівень імпорту з ЄС статистично значимо впливає на рівень українського ВВП (коефіцієнт впливу 1,723, t-статистика 2,44), а рівень експорту в ЄС також впливає на ВВП, хоча значно менше, ніж імпорт (коефіцієнт впливу 0,680, t-статистика 2,26), рівень експорту в Росію негативно впливає на рівень ВВП (-1,748, t-статистика -1,883), а імпорт з Росії негативно впливає на рівень українського ВВП, хоча і статистично незначимо. (див. Табл. 3)

Таблиця 3.

Економетрична оцінка впливу експортно-імпортних операцій з ЄС та Росією на ВВП України

Незалежні змінні	Залежна змінна – рівень ВВП України	
Константа	2,017	2,304
	-6,404	-3,86
Експорт в ЄС (LEXPEU)	0,68	-
	-2,262	-
Імпорт з ЄС (LIMPEU)	1,723	-
	-2,44	-

Незалежні змінні	Залежна змінна – рівень ВВП України	
Експорт в Росію (LEXPRU)	-1,748	-
	(-1,883)	
Імпорт з Росії (LIMPRU)	-0,188	-
	(-0,394)	
Частка зовнішньої торгівлі з ЄС у загальному обсязі торгівлі України	-	0,339
		(2,109)
Частка зовнішньої торгівлі з Росією у загальному обсязі торгівлі України	-	-0,128
		(-0,797)
Коефіцієнт детермінації R ² (рівень покриття)	0,459	0,144
Критерій Фішера F	6,778	2,86
Кількість спостережень N	37	37

*В дужках подано значення t- статистики

Джерело: розрахунки автора

Це можна пояснити, що рівень реального ВВП в Україні в доларовому виразі за останні три роки знизився, а експортно-імпорتنі операції з Росією значно зросли, а з ЄС вони пропорційно зменшувались після кризи. Інший висновок говорить про те, що високий рівень добробуту сприяє збільшенню обсягів експорту та імпорту з ЄС, враховуючи її значну інвестиційну складову, а також інструмент покращення якості життя українців. Це давало надію на те, що можуть початись фундаментальні реформи в структурі українського виробництва, які нажалі не відбулись.

Якщо ми розглянемо не величини рівня, а прирости ВВП, експорту та імпорту, то результати будуть певним чином відрізнятися від попередніх. Прирости ми розглядали як різниця між логарифмами відповідних величин поквартально. Так, приріст експорту в ЄС негативно впливає на приріст ВВП (-0,359, t-статистика -2,247), а приріст імпорту з ЄС значно прискорює українське економічне зростання (0,427, t-статистика 2,02). Експортно-імпорتنі операції з Росією також позитивно впливають на зростання ВВП, навіть імпорт з Росії більш статистично значимо впливає (0,394, t-статистика 2,350). (Див табл. 4)

Таблиця 4.

Економетрична оцінка впливу динаміки експортно-імпорتنих операцій з ЄС та Росією на економічне зростання в Україні

Незалежні змінні	Залежна змінна – приріст ВВП України			
Константа	-0,41	-0,38	-0,37	0,1
	(-2,147)	(-1,851)	(-1,821)	(-0,315)
Приріст експорту в ЄС	-0,359	-0,166	-	-
	(-2,247)	(-1,059)		
Приріст імпорту з ЄС	0,427	-	0,464	-
	-2,027		-3,334	
Приріст експорту в Росію	0,354	0,888	-	-
	-1,47	-5,648		
Приріст імпорту з Росії	0,394	-	0,404	-
	-2,35		-2,897	

Незалежні змінні	Залежна змінна – приріст ВВП України			
Частка зовнішньої торгівлі з ЄС у загальному обсязі торгівлі України	-	-	-	0,206
				-1,172
Частка зовнішньої торгівлі з Росією у загальному обсязі торгівлі України	-	-	-	0,352
				-1,998
Коефіцієнт детермінації R ² (рівень покриття)	0,686	0,6	0,61	0,113
Критерій Фішера F	16,9	25,144	26,399	2,11
Кількість спостережень N	37	37	37	37

*В дужках подано значення t- статистики

Джерело: розрахунки автора

Це можна пояснити тим, що зростання ВВП в Україні забезпечено в основному чорною металургією та хімічною промисловістю, та сільським господарством, які є енергомісткими галузями і є залежними від імпорту енергетичних ресурсів з Росії. Хоча необхідно відзначити, що приріст імпорту як з Росії так і ЄС сприяє економічному зростанню, а приріст експорту в Росію на 1% може збільшити економічне зростання в Україні на 0,8 %.

Цікавим є висновок про те, що приріст часток і ЄС, і Росії в загальних обсягах зовнішньої торгівлі позитивно впливає на економічне зростання, Але статистична значимість цих результатів суттєво нижча, ніж попередніх.

Враховуючи, що український уряд надає перевагу використанню валютно-грошових інструментів регулювання економіки в умовах кризи, а особливо часто користується інструментом девальвації національної валюти, ми проаналізували еластичність зміни експорту та імпорту України в залежності від зміни курсу української гривні до американського долара. (Див. Табл.5).

Таблиця 5.
Еластичність експортно-імпортних операцій з ЄС та Росією
відносно валютного курсу гривні до американського долара

Незалежні змінні	Залежна змінна - експорт в ЄС	Залежна змінна- імпорт з ЄС	Залежна змінна - експорт в Росію	Залежна змінна- імпорт з Росії
Константа	2,307	2,15	0,007	-0,36
	-2,599	-1,317		(-0,2)
Валютний курс UAH/USD	0,144	0,195	0,363	0,476
	-0,87	-1,194	-2,34	-3,244
Коефіцієнт детермінації R ² (рівень покриття)	0,21	0,03	0,132	0,226
Критерій Фішера F	0,759	1,425	5,478	10,527
Кількість спостережень N	37	37	37	37

*В дужках подано значення t- статистики

Джерело: розрахунки автора

Результати дослідження Свідчать, що девальвація валюти не впливає на конкурентоздатність українського експорту в Європейський Союз, а також не зменшує імпорт з

ЄС, тобто тільки грошово-валютне регулювання неефективне на відміну від кризи 1998 року. Цікавим є те що девальвація достаньо ефективна для стимулювання експорту в Росію при тому ,що Росія незначно девальвувала національну валюту під час кризи 2008 року

Дослідження, які нами проводились в період фінансової кризи 1998 року за аналогічною методикою і за період з 1997 по 2000 рік засвідчили, що девальвація гривні на один відсоток спричиняє зростання експорту до Європейського Союзу на 0,7% і на таку ж величину зменшення імпорту. Досить цікавими були за цей період дослідження еластичності експорту та імпорту в Росію відносно змін валютного курсу. Результати засвідчили, що експорт в Росію абсолютно нееластичний відносно девальвації гривні до американського долара і ми не знайшли жодного статистично значимого зв'язку. Зате імпорт з Росії зменшується на 0,8% при девальвації гривні на 1% [5, с.73-77].

Загальний висновок щодо монетарних інструментів стимулювання конкурентоздатності української економіки може бути таким: тимчасове стримування дисбалансів на валютному ринку країни, а не стимулювання оптимального розміщення ресурсів для динамічного розвитку і створення нових прогресивних та конкурентних галузей економіки.

Необхідно відзначити існування цілого ряду негативних явищ лібералізації зовнішньої торгівлі. Зокрема, існування ринкових та інституційних деформацій може призвести до недовикористання людського та фізичного капіталу, концентрації тільки на добувних, сировинних галузях промисловості або спеціалізації на нединамічних, далеких від технологічного прогресу галузях промисловості, які не дають можливості отримати ефекти зростаючих доходів. Тобто лібералізація зовнішньої торгівлі може призводити до технологічної відсталості країни , якщо не здійснені відповідні реформи щодо подолання інституційних та ринкових деформацій.

Д. Родрік і Ф. Родрігес розглядають теоретичні аргументи, які свідчать, що відкритість економіки та лібералізація зовнішньої торгівлі є згубними для країн, що розвиваються [6, р.261-325]. Ліберальна торговельна політика – субоптимальна політика, певний тимчасовий важіль підйому економіки, а ринкова та інституційна слабкість є постійними чинниками економічного життя цих країн .

Низько продуктивні сектори економіки вимиваються за допомогою іноземних конкурентів [7], але вивільнений капітал та робоча сила не мають можливості більш ефективно використовуватись у зв'язку з низьким рівнем факторної мобільності та недостатності фінансового розвитку. Відповідні інституційні реформи в банківському секторі, ринку праці повинні супроводжувати лібералізацію зовнішньої торгівлі

Р. Чанг , Л.Калтані та Н .Лойза на основі дослідження впроваджень зовнішньоторговельних ліберальних режимів більше 80 країн світу за період 1960-2000 роки роблять висновок про те, що зняття бар'єрів для зовнішньої торгівлі повинно супроводжуватись доповнюючи ми реформами в неторгових галузях для досягнення виробничої ефективності та економічного зростання . Лібералізація повинна супроводжуватись зростанням інвестицій в людський капітал, інфраструктуру, а також посиленням гнучкості ринку праці, спрощеним механізмом входу та виходу з ринку для компаній. Тільки освічена , висококваліфікована робоча сила , розвинені фінансові ринки дозволять ефективно адаптуватись економіці країни до ліберального торговельного режиму [8].

Динамічні ефекти економічної інтеграції спостерігаються у довгостроковому періоді. В основі цих ефектів лежить посилення конкуренції та отримання країною нових можливостей від інтеграції ринків, а також зростаючий ефект масштабу від повного викорис-

тання виробничих потужностей, оптимального розміщення ресурсів та впровадження нових технологій, а це в свою чергу сприяє нарощуванню інвестицій та економічного зростання. Нові інвестиції у фізичний та людський капітал лежать у фундаменті динамічних ефектів в умовах зони вільної торгівлі

В ЄС держави мають приблизно однакову структуру економіки, що створює добрі перспективи для конкуренції, від якої виграють споживачі, так і виробники, з огляду на ефект масштабу. На даний момент часу українська економіка доповнює економіку країн ЄС, постачаючи, в основному сировинні товари, які є енергомісткими та капіталомісткими товарами, що, в свою чергу, спричиняє інтенсивне використання дефіцитних для України факторів виробництва, а відповідно їх подорожчання.

В країнах ЄС переважає зовнішня торгівля на основі моделі внутрішньогалузевої торгівлі, а в Україні переважає міжгалузева торгівля, яка домінувала в Європі на початку ХХ століття. Також необхідно зазначити, що треба використовувати українську робочу силу, яка має достатньо високий рівень освіти та кваліфікації, тому інвестиції, кредити повинні скеровуватись та стимулюватись державою у трудомісткій технологічній галузі економіки.

Наше дослідження показало, якщо ми хочемо добитись швидких, але короткострокових результатів, то структура зовнішньої торгівлі та внутрішнього виробництва повинна залишатись такою, як є сьогодні, а довгострокові ефекти для стабільного економічного зростання та високого рівня ВВП на душу населення можуть бути досягнуті тільки з більш ефективними країнами Європейського Союзу, і відповідно зо зони вільної торгівлі з ЄС дозволить, насамперед, провести інвестиційну революцію в Україні, які б дали можливість використати недооцінений людський капітал і забезпечити внутрішньогалузеву модель міжнародної торгівлі без чого вступ в Європейський Союз досягнути неможливо в найближчій перспективі.

1. R. Wacziarg and K.H/ Welch Trade Liberalization and Growth: New Evidence// THE WORLD BANK ECONOMIC REVIEW, VOL. 22, NO. 2, p.222
2. Філіпенко А. Розширення ЄС і Україна: новий формат співпраці // Економічний часопис XXI. – 2004. – № 7-8. – С. 3 – 5.
3. Шнирков О. Передумови та наслідки створення поглибленої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС.- Доповідь на міжнародній конференції „Україна і Європа”, 15-16 квітня 2011, Київ. – с.8-9.- Доступно: <http://www.iir.kiev.ua/ua/press/publication/news255.html>
4. Sachs, J. D. and A. Warner “Economic Reform and the Process of Global Integration.” *Brooking Papers on Economic Activity*, 1995, 1-118.
5. Біленко Ю. Валютний курс та динаміка і структура зовнішньої торгівлі України з ЄС вплив фінансової кризи//Соціально-економічні дослідження в перехідний період .Вип XXIX. Т.2 - с.73-77
6. Rodrik D. and F. Rodriguez Trade Policy and Economic Growth Trade Policy and Economic Growth: A SkepticsGuide to the Cross-National Evidence.” in B. Bernanke and K. Rogoff (editors), *NBER Macroeconomics Annual 2000*, Vol. 15, MIT Press: 261-325.
7. Banerjee, A and Newman A. Notes for Credit, Growth and Trade Policy, Mimeo, MIT, 2004
8. R. Chang , L. Kaltani, N. Loayza Openness can be good for Growth: The Role of Policy Complementaries //World Bank Policy Research Working Paper 3763, November 2005